

Ковтун (Бугайчук) О.В. Опора на дані контрастивного аналізу граматичних явищ української і англійської мов як фактор удосконалення загальномовленнєвих навичок студентів / О.В. Ковтун (Бугайчук) // Наука і сучасність : зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту ім. М. Драгоманова. – К. : Логос, 2002. – С. 39–48.

*Ковтун (Бугайчук) О.В.
Національний авіаційний університет*

Опора на дані контрастивного аналізу граматичних явищ української та англійської мов як фактор удосконалення загальномовленнєвих навичок студентів

Формування іншомовних граматичних умінь і навичок студентів відбуватиметься ефективніше, вимагатиме меншого часу та методичних зусиль, якщо спиратиметься на дані контрастивного аналізу лінгвістичних систем рідної та іноземної мов, виділення ізоморфного та аломорфного матеріалу. Лінгвістичний аналіз сприяє визначенню “вузлів” найбільших труднощів, які виникають у студентів у процесі засвоєння певного граматичного матеріалу, тобто допомагає детермінувати той матеріал, що належить до зон потенційної інтерференції. Слово *ізоморфний* походить з грецької і означає, що певні предмети чи явища є подібними за своєю будовою, *аломорфний*, у свою чергу, означає, що порівнювані предмети чи явища мають відмінну структуру.

Порівняльний аналіз морфологічних і синтаксичних систем української та англійської мов засвідчує, що мови характеризуються значною кількістю ізоморфних та деякими аломорфними рисами. Ізоморфні риси завдячують тому, що обидві мови є спільного індоєвропейського походження. Аломорфні ж риси з'явилися в означених мовах як наслідок історичного розвитку та функціонування їх як незалежних національних мов.

Навчаючи граматики англійської мови тих студентів, рідною чи функціональною мовою яких є українська, ми маємо враховувати ізоморфний матеріал, який з позиції лінгводидактики можемо розглядати як транспозитивний, тобто такий, що дає можливість прискорити та полегшити процес навчання, та аломорфний, з лінгводидактичного погляду інтерферентний матеріал, який засвоюється важче і призводить до значної кількості відхилень у мовленні тих, хто лише опановує другу мову [1; 2; 3; 5; 6]. В.Ю.Розенцвейг визначає інтерференцію як “порушення білінгвом правил співвіднесення контактуючих мов, які виявляються в його мовленні у відхиленнях від норми”[4; С.4].

Методичний досвід переконує в тому, що значна увага повинна приділятися саме другому типу матеріалу, відтак зупинимось більш докладно на ньому.

Аломорфний матеріал можна розподілити на два типи: специфічний і нетотожний для систем порівнюваних мов. Нетотожний мовний матеріал реалізується, зазвичай, у явищах очевидної інтерференції, специфічний мовний

матеріал, тобто такий що властивий одній з мов, може реалізуватися як в очевидній, так і прихованій інтерференції. Очевидна інтерференція – це відхилення від мовних норм, помилки, пов'язані з неправильним перенесенням мовної матерії або мовних закономірностей у мовлення нерідною мовою. Прихована інтерференція призводить до збіднення мовлення нерідною мовою, оскільки у ньому не застосовуються лексичні, граматичні, стилістичні явища виучуваної мови через їх брак у рідній.

Насамперед, необхідно звернути увагу на те, що англійська та українська граматичні системи є відмінними за своїм устроєм. Англійська мова є аналітичною, українська – синтетичною, флективною. Відтак, граматичні парадигми в українській мовній системі є багатшими, синтаксичні зв'язки у ній можуть реалізовуватися безприйменниковим шляхом і т. ін., для англійської мови, в свою чергу, характерна значна кількість допоміжних елементів, широке застосування прийменників, допоміжних дієслів, часток, артиклів тощо. Синтетичних граматичних форм в англійській мові, як і аналітичних в українській небагато. Зокрема до синтетичних форм в англійській мові належать: множина і присвійний відмінок іменника, ступені порівняння односкладних та окремих двоскладних прикметників, Present і Past Simple, Participle I і Participle II, Gerund. Аналітичні форми в українській мові: складена форма ступенів порівняння прикметників, складена форма майбутнього часу дієслів, окремі форми умовного способу, місцевий відмінок та деякі інші.

Розглянемо ізоморфні і аломорфні риси, що характерні для основних лексико-граматичних класів слів порівнюваних мов (на прикладі іменника, прикметника, дієслова). Так, **іменники** в обох мовах мають спільне лексико-граматичне значення субстантивності. Спільним є їх розподіл на власні (*names of people: Ann, Олена; family names: Byron, Smith, Єременко, Чухліб; geographical names: Alaska, Leeds, the Black Sea, Крим, Півне, Карпати; names of companies, newspapers, hotels, museums, etc: Ford, The Daily Telegraph, The Hilton, "Світоч", "Столиця"*) і загальні назви (*concrete nouns: book, leg, ручка, сміл; abstract nouns: love, despair, повага, знання; collective nouns: cattle, team, сім'я, трупа; names of materials: air, water, сіль, борошно*), назви істот (*boy, cat, жінка, племінниця*) та неістот (*stone, plane, атом, зірка*). В обох мовах є іменники, що належать до розрядів злічуваних (*pen, flower, lesson, яблуко, смілець*) і незлічуваних (*air, modesty, slavery, рідина, неповага, залежність*). До аломорфних рис можна віднести те, що англійські збірні іменники можуть мати форму як однини, так і множини (*My family is small. My family are early risers*). Означені англійські іменники (*police, cattle*) стають іменниками множинності (*multitude*) і вживаються у множині (*The police were after him*). Ще однією особливістю іменників англійської мови є те, що часто вони не мають чітко виражених на мовному рівні лексико-граматичних ознак, відтак потребують додаткових детермінантів, якими є, зазвичай, артиклі. В українській мові лексико-граматичний розряд артиклів відсутній.

До морфологічних категорій іменника в українській мові належать категорії числа, роду, відмінка. Єдина морфологічна категорія англійського іменника, що чітко виражена на мовному рівні, це *число*. Вона, як і в

українській мові, реалізується за допомогою закінчення (*жінка – жінки, дуб – дуби, слово – слова; rose – roses, wolf – wolves, match – matches, child – children*). Аломорфною рисою є утворення множини низки англійській іменників шляхом змін у корені слова (*foot-feet, goose – geese, tooth – teeth, man – men, woman – women, mouse – mice, louse – lice*). Декілька іменників англійської мови, що позначають назви істот, мають однакову форму як в однині, так і множині (*sheep, grouse, swine, plaice, deer, etc*). Не завжди збігаються в числі українські та англійські іменники, що виражають абстрактні поняття (contents/зміст), назви деяких ігор (billiards/більярд) і т. ін. Частина іменників, що вживається лише в однині в українській мові, в англійській завжди має форму множини, і навпаки (customs/мито, arms/зброя; cream/вершки, firewood/дрова, money/гроші).

Щоб студенти припускалися меншої кількості помилок, а згодом набули навичок безпомилкової реалізації іменників у Singularia і Pluralia tantum, доцільно запропонувати їм виконати низку вправ.

- Make up sentences with the words *ice, copper, glass, iron, tin* to illustrate that they can be countable and uncountable.
- Give examples of the nouns that have no plural in English and Ukrainian, no singular in English and Ukrainian.
- Underline the correct form: *Your money is/are on the table. Such clothes is/are out of fashion now. Please don't touch anything before the police arrives/arrive.*
- What number are the following words in English: *fruit, wages, twilight*. Make up sentences with these words. Translate them into Ukrainian.
- Think of Ukrainian equivalents to the following English words: *news, advice*; of English equivalents to Ukrainian words *ворота, санки*.

Категорія *відмінка* характерна добре розвинута в українській граматичній системі. Відмінкова парадигма українського іменника налічує чотирнадцять форм: по сім в однині і множині. В англійській мові означена категорія майже не реалізується у синтетичних формах. Дискусійним у науці є навіть питання про кількість відмінків, що збереглися в сучасній англійській мові. Деякі учені вважають, що відмінків є два (О. Jespersen, В. Ярцева, Б. Роговська), інші – налічують їх чотири (G. Curme, M. Deutschbein), а дехто й більше (J. Nesfield, F. Sonnenschein). Г. Воронцова заперечує наявність відмінків в англійській мові, і розглядає *-s* як постпозитивну частку. В граматиках навчального характеру зазвичай розрізняють два відмінки англійської мови – Nominative і Possessive (Genitive). Відтак, парадигма англійського іменника може налічувати чотири синтетичні форми: *boy – boy's, boys – boys'*. Вважаємо, що доцільно досягнути розуміння студентами того, що певні відмінкові відносини можуть реалізуватися в англійській мові аналітичним шляхом, зокрема стосунки родового відмінку можуть передавати прийменники *of, from (books of my friend, a boy from Africa)*, давальний відмінок реалізується за допомогою прийменника *to*, а орудний – *by* і т. ін. Доцільним буде, на нашу думку, запропонувати студентам подумати над означеними явищами. Відтак, можна порекомендувати таку вправу.

- Think over the English phenomena that substitute Ukrainian case system. Find examples in literature to prove your words.

Граматична категорія *роду* іменника, яка надзвичайно розвинута в українській мові, як така відсутня в англійській. В українській мові визначити до якого роду належить іменник можна відповідно до закінчення, якого набуває прикметник-означення (*гарна дівчина, гарний хлопець*), або ж до закінчення особового дієслова (*дівчина прийшла, хлопець прийшов*). В англійській мові подібні протиставлення неможливі (*a nice girl, a nice boy; a boy came, a girl came*). В англійській мові можна говорити не про граматичний рід іменників, а про *sex gender*, тобто певні родові відмінності, які пов'язані зі статтю і властиві лише іменникам назвам істот. Прикладами можуть слугувати такі пари слів: *actor – actress, waiter – waitress, host – hostess, lion – lioness, tiger – tigress*. Вказує на відсутність граматичного роду в англійській мові і використання складних слів, перша частина яких є іменником або займенником, що вказує на стать істоти: *boy-friend / girl-friend, man servant / maid servant, woman (female) novelist / man (male) novelist, billy-goat / nanny-goat, tom-cat/pussy-cat, he-bear/she-bear, cock-sparrow/hen-sparrow*. Студенти краще засвоять матеріал, пов'язаний з поняттям роду іменників англійської мови, якщо виконають такі вправи.

- Find English nouns that have explicit grammatical gender.
- Think of several pairs of English nouns based on sex distinctions (king – queen...).

Природа та функції **прикметника** в українській та англійських мовах подібні – передавати атрибутивні відношення. Морфологічні ж характеристики цієї частини мови значно різняться в порівнюваних мовах. В українській мові прикметник узгоджується з іменником у роді, числі і відмінку (*син-є небо – син-ій зошит; шовков-а нитка – шовков-і нитки; талановит-ий актор – талановит-ого актора*). В англійській мові відсутня будь-яка граматична залежність прикметника від іменника, відтак протиставлення подібного типу неможливі (*a clever boy – a clever girl; a happy day – happy days; He is a popular writer – I saw a popular writer*). Англійські прикметники не змінюються за родами, числами, відмінками. Єдиною морфологічною категорією прикметників, що відмічається в обох мовах, є їхня здатність утворювати ступені порівняння. Як і в українській мові, в англійській є вищий та найвищий ступені порівняння, при цьому утворюватися в обох мовах вони можуть як синтетичним, так і аналітичним шляхом. Однак, якщо в українській мові синтетична та аналітична форма прикметника у вищому чи найвищому ступені можуть існувати як паралельні (*складний – складніший, більш складний; найскладніший, найбільш складний*), то в англійській мові для кожного окремого прикметника можлива лише одна з них. Синтетичність чи аналітичність морфологічної форми залежить від структури прикметника. Зокрема для прикметників, що є односкладними (*root adjectives – big, light, smooth*), або двоскладними, але закінчуються на *-e, -er, -le, -ow, -y* (*fine, clever, idle, narrow, busy*), характерна синтетична будова форм, яка реалізується шляхом додавання до прикметника суфіксів *-er, -est* (*easy – easier – (the)*

easiest). Однак, прикметники, що містять у своїй структурі три та більше склади, а також двоскладні, що мають закінчення, відмінні від зазначених нами вище, утворюються аналітичним шляхом за допомогою слів *more* і *many* (*difficult – more difficult – the most difficult*). Ізоморфною рисою в системі англійського і українського прикметника є здатність утворювати суплетивні форми (*добрий – кращий – найкращий; bad – worse – the worst*). Для практичного виконання студентам можна запропонувати такі вправи:

- Give the degrees of comparison of the following adjectives: *short, tall, large, nice, long, high, dirty, fast, good, bad, few, thin, comfortable, interesting, narrow, late, old, interesting*.
- Use the required form of the adjective given in brackets. Insert articles where necessary: 1. *Where is (near) shop?* 2. *He is (old) son in the family.* 3. *What's (late) news?* 4. *Only when (late) guest left the room she sighed freely.* 5. *He is one of (good) engineers at the plant.* 6. *Today your answer is (bad) than last week.* 7. *I did not like (late) chapter in this book.*
- Make up sentences to show irregular grading forms of the following adjectives: *good, bad, many, little, far, near, old, late*.

Дієслово в англійській та українській мовах має велику кількість ізоморфних рис. В обох мовах дієслова називають дію або стан предмета, можуть сполучатися в реченні з різними частинами мови, зокрема з іменними частинами мови (*вона працює. She works*); з дієсловом (*to want to know, хотіти вчитися*); з прислівниками (*to read well, іти швидко*). Аноморфною рисою є поєднання дієслів англійської мови з частками, що знаходяться у постпозиції (*sit down, get up, look through*).

Особові форми дієслова в обох порівнюваних мовах мають шість спільних морфологічних категорій, які реалізуються частково синтетичним, а частково аналітичним шляхом. Зокрема категорії особи (*I know – he knows; я знаю – він знає*) і числа (*he reads – they read; він читає – вони читають*) реалізуються в обох мовах синтетично. Категорія виду – аналітично і синтетично в англійській мові і лише синтетично в українській (*he works – he is working (common / continuous); він писав – він написав – він зараз пише (доконаний / недоконаний)*). Аналітичним і синтетичним шляхом реалізується категорія стану в українській мові, в англійській мові означена категорія може мати лише аналітичне вираження (*the house is/was built – the house is being built – the house has been built; школу відкрито/було відкрито – школа будується*). Категорія способу має аналітичну і синтетичну форми вираження в обох порівнюваних мовах (*Indicative: We loved that party. Will he take part? Вона не знає відповіді. Чи прийде він?; Imperative: Don't speak so loud! Let me sing you! Не поспішайте! Нум я вам заспіваю!; Subjunctive: Come what may! Had he come earlier, he would have caught the train. Хай буде, що буде! Ми б зробили б усе вчасно, якби мали необхідне обладнання.*) Переважна більшість часових форм дієслова в українській мові реалізується синтетично (він перекладає – перекладав – перекладатиме). Аналітично може реалізуватися майбутній час (*буду працювати, буду зустрічатись*), хоча, зазвичай, паралельно існує синтетична форма (*працюватиму, зустрічатимусь*). В англійській мові часові

форми реалізуються переважно аналітичним шляхом, однак збереглися окремі синтетичні форми в Present and Past Simple.

Усі зазначені вище приклади свідчать про наявність як ізоморфних, так і аломорфних рис у формах вираження морфологічних категорій дієслова у порівнюваних мовах. Повний ізоморфізм спостерігається у способах реалізації в англійській та українській мовах таких морфологічних категорій: 1) числа і особи (реалізується за допомогою синтетичних засобів): *я пишу – ви пишете; I am – he is – they are*; 2) наказовий спосіб (коли не стосується конкретної особи): *Stop talking! Сидіти тихо!*; 3) стверджувальні та деякі питальні форми минулого часу/часів групи Indefinite і давньоминулого/pluperfect: *I work – I worked – I will work. He had left before I arrived. Я працюю – я працював – я буду працювати. Він приходив був, але мене не застав.*

Ізоморфні риси можна відмітити також в таких граматичних категоріях: 1) в кореляції часу в головному і підрядному реченнях: *He says he lives in Rivne. He said he lived in Rivne. He will say he will live in Rivne. Він каже, що вона працює. Він сказав, що вона працювала. Вен скаже, що вона працюватиме.* 2) у відсутності кореляції часу в головному і підрядному реченнях: *He will say he knows / knew / had known it. Він скаже, що вона прийшла / приходила / приходила була.* 3) в існуванні ідентичних форм вираження деяких форм умовного способу: *if I knew that before / якби я знала це раніше; if I had known that before / якби я був знав це раніше; had I known that before / знав би я був це раніше; were she here than / була б вона в той час тут.* 4) в існуванні ідентичних форм пасивного стану у минулому і майбутньому часах: *He was / will be invited. Він був / буде запрошений.*

До основних аломорфних рис у царині морфологічних категорій українського та англійського дієслова можна віднести такі: 1) використання аналітичних форм в англійській мові для вираження форм часу, виду, стану, а також заперечної / запитальної форм: *He is reading now. Did he go there? The house is being repaired. The article will have been translated by than.* 2) відсутність в українській мові *Continuous aspect*, який частково реалізується в українській мові перехідними дієсловами, що закінчуються на *-сь, -ся*: *будується, вмивається.* 3) вираження категорії особи в наказовому способі української мови: *Пиши! / Пишіть! Будьмо / будьте здорові.* 4) можливість побудови дієслівних форм у пасивному стані в українській мові за допомогою синтетичних засобів: *Стаття написана. Музей зачинено. Хата будується.* Окрім цього, необхідно зауважити, що для англійської мови характерна значно вища частість уживання пасивних конструкцій у порівнянні з українською мовою. На заняттях активізувати знання студентів та сформувати міцніші навички можна шляхом виконання студентами низки вправ на зіставлення мовних фактів рідної та англійської мов.

- Make up sentences with all possible (Active, Passive) forms of one from the following verbs *to show, to give, to write, to ask* in English and Ukrainian.
- Make up a list of verbs not used in Continuous tenses. Give examples of sentences where continuous forms of verbs *to think, to have, to smell, to see, to watch, to enjoy* are possible.

- Make diminutive forms of the Ukrainian verb *спати*.
- Say, how the following words would be changed when translated from the direct speech into indirect: *now, here, this, these, today, tomorrow, yesterday, next week, last night, last year*.
- Explain usage of infinitive and gerund after the verb (V+to+Infinitive and V+Gerund). Give examples of the verbs, which change their meaning according to usage of above-mentioned structures.
- Point out the difference in the expression of morphological categories of tense, aspect and mood of the English and Ukrainian verbs in the following sentences:
 1. ... how diligent I *have been* and *am* ... яким ретельним я завжди *був і є*.
being (Keats)
 2. *Haven't* you ever *seen* it before Невже ви досі її *не бачили*?
(Fitzgerald)
 3. I *shall be painting* all day Я *малюватиму* цілий день.
(Galsworthy)
 4. I *thought we'd ride up* together Я *думав*, ми *проїдемо* верхи.
(Fitzgerald)
 5. We *hadn't reached* West Egg *Був позабував* товаришів, тепер
Village before Gatsby *began leaving* *пригадав* (Васильченко). Я й туди
his elegant sentences unfinished *хотів був вступити*, та перешкодили
(Fitzgerald) якісь події (Довженко).
 6. *Do it down.* Та *сядьте* ж.

Дані контрастивного аналізу морфологічних систем української та англійської мов повинні враховуватися у процесі безпосереднього навчання студентів. Приналежність матеріалу до розряду аломорфного повинна стати сигналом для викладача – матеріал належить до інтерферентного, тому саме на ньому потрібно сконцентрувати увагу студентів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богуш А.М. Методика навчання української мови у дошкільних закладах. – К.: Вища школа, 1993. – 327 с.
2. Верещагин Е.М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма). – М.: Изд-во МГУ, 1969. – 160 с.
3. Жлуктенко Ю.А. Лингвистические аспекты двуязычия. – К.: Вища школа, 1974. – 176 с.
4. Розенцвейг В.Ю. Языковые контакты. – Л., 1972. – С.4.
5. Успенский М.Б. Совершенствование методов и приемов обучения русскому языку в национальной школе. – М.: Педагогика, 1979. – 128 с.
6. Щерба Л.В. О взаимоотношениях родного и иностранного языков // Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – С.60-74.

АННОТАЦІЯ

В статті актуалізується увага на изоморфном и аломорфном морфологическом материале украинского и английского языков, который

должен учитываться в процессе обучения грамматики как транспозитивный или интерферентный. Серия предлагаемых автором упражнений нацелена на усовершенствование общеречевых грамматических навыков студентов.